

NIEUW KASTEEL VAN KAREL V EN ZIJN ‘SPAANSE’ OPVOLGER: ENORME MASTODONTEN

Evolutie van de militaire techniek in de jaren 1400-1500: politieke, financiële en maatschappelijke gevolgen

Marc Hanson

Inleiding

Dit kort artikeltje werd opgemaakt om de bouw van het ‘Nieuw Kasteel’ na 1540 in opdracht van Karel V nader te verklaren en te kaderen in onze militaire geschiedenis. Na de gedeeltelijke afbraak door het opstandige calvinistische bewind (1577-1584) en de heropbouw vanaf 1585 onder het Spaanse regime, werd dit bekend als het ‘Spaans Kasteel’.

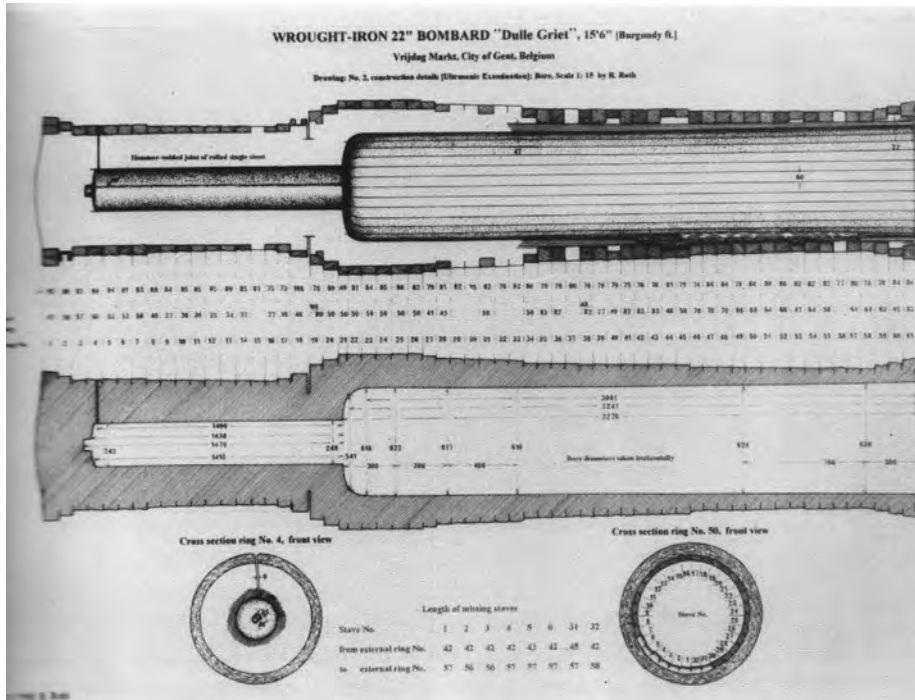
De tekst hieronder dient in de eerste plaats als introductie bij een voor 2018 gepland boek, een uitgave van de ‘Buren van de Abdij’ over dat kasteel. We meenden dat we dit de lezers van *Ghendtsche Tydinghen* niet mochten onthouden.

Gesmede monsterkanonnen: bombarden

In de militaire techniek deden zich tijdens de vijftiende eeuw ingrijpende veranderingen voor. In die tijd ontwikkelde men de bombarde, een monsterkanon van aan elkaar gesmede ijzeren staven die versterkt werden met ijzeren hoepels. De loop was vier tot vijf meter lang, had een binnendiameter van 50 à 60 cm en een gewicht van zes tot tien ton of nog meer. De Dulle Griet van Gent uit ca. 1430 is vijf meter lang en weegt meer dan zestien ton (afb. 1). Bombardes vershoten onder donderend geraas en met veel kracht stenen kogels met een gewicht van ca. 400 kg. De vuursnelheid was echter zeer laag: vier tot tien projectielladingen per dag.

Kleinere kanonnen

Die eerste reuzenkanonnen waren echter niet geschikt voor gebruik op het slagveld. Daarom beslisten de Bourgondische hertogen om geschut van kleiner kaliber te laten vervaardigen, die het leger met zich kon meevoeren. De verbeterde kanonnen waren in de eerste plaats efficiënt in het stukschieten van



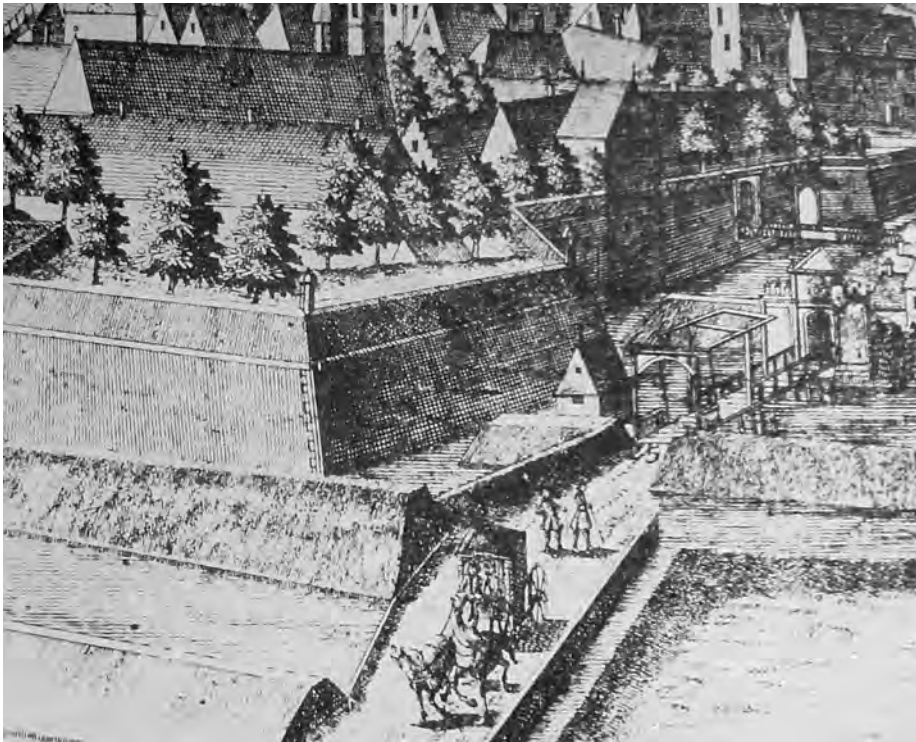
Afb. 1. Structuur van de Gentse Roden Duvele, beter bekend als Dulle Griet, zoals uitgemeten en getekend door de expert Roth (uit Beyaert, 1999).

middeleeuwse vestingmuren. Hierdoor kwamen aanvallers van burchten en steden steeds meer in het voordeel, hoewel een inname soms nog veel kostbare tijd en menselijk leed vergde. In het algemeen konden alleen machtige vorsten zich dergelijke dure artillerie veroorloven en gespecialiseerde manschappen inhuren om ze te bedienen. De nieuwe technieken pakten meestal gunstig uit voor de grotere opposanten in de strijd om de macht. Rond 1500 beschikten de Franse koningen over de beste artillerie in Europa. Zij standaardiseerden de kanonnen en verminderden het aantal kalibers tot zes, gaande van twee- tot 48-ponders. Bovendien maakten zij de grootste stukken lichter door het inkorten van de loop.

Gegoten kanonnen en ijzeren kogels

Dergelijke vuurwapens vertoonden nog veel onvolkomenheden wat duurzaamheid, laden en afvuren betreft. In de loop van de zestiende eeuw trachtten de militairen daaraan te verhelpen. Klokkengieters pasten hun ervaring en kennis toe bij het gieten van kanonnen. Een gegoten kanonloop kon veel gro-

tere krachten doorstaan dan een smeedijzeren vuurmond, zodat men kon overgaan op massieve, ijzeren kogels, die in grotere hoeveelheid konden geproduceerd worden. De grotere massa van een ijzeren kogel had als voordeel dat een kleiner projectiel meer schade aan een stadsmuur kon veroorzaken dan een stenen kogel van grotere omvang. De bombarde was gedoemd te verdwijnen. Dat was ook het lot van de boogschutters die ooit de elite waren geweest van de Bourgondische legers. Als militairen werden zij totaal voorbijgestreefd door de kolveniers en kanonniërs die de nieuwe vuurwapens gebruikten. De Habsburgers hervormden hun artillerie naar Frans voorbeeld, maar bereikten lange tijd niet de standaardisatie en de efficiëntie van de Fransen.



Afb. 2. Hoewel van veel latere datum dan het Nieuw Kasteel van Keizer Karel, geeft dit detail van een afbeelding door Sauer (tweede helft achttiende eeuw, Stadsarchief Gent) van het gelijkaardige, toen 'Spaanse' Kasteel uit een idee van de massieve constructie. Bemerkt de bomen bovenop de aarden wal aan de binnenzijde van de muren en vergelijk de hoogte van de vestwallen met de grootte van de mensjes en de koets bij de toenmalige Dampoort.

Nieuw type vesting

In het begin van de zestiende eeuw ontwikkelde men in Noord-Italië het defensieve antwoord op het kanon: veel dikkere en lagere vestingmuren versterkt met aarde en veelkantige bastions op de hoeken der fortificatie (afb. 2). Vanaf 1536 trok koning Frans I enkele van de meest gerenommeerde Italiaanse ingenieurs aan om de noordgrens van Frankrijk te voorzien van moderne forten. In korte tijd werden langs de grens met de Nederlanden vijftien forten opgetrokken met meer dan duizend stuks geschut. Langs de zuidkusten van Italië verrees een gordel van torens en vestingen gericht tegen aanvallen van Turkse en Barbarijse (berberse: Noord-Afrikaanse) vloten. Voor de bouw van zijn gebastonneerd Nieuw Kasteel te Gent vanaf 1540 deed ook Karel V een beroep op een Italiaanse ingenieur (ingeniaris), Donato di Boni.

Grotere en duurdere legers

De kosten van artillerie en vestingbouw waren gigantisch, zelfs voor de grote monarchieën. Oorlogvoering werd nog duurder door de forse uitbreiding van de getalsterkte van de legers. De Franse koning had in 1494 Napels nog veroverd met 18.000 man. Rond het midden van de zestiende eeuw konden de grote heersers legers van 40.000 à 50.000 manschappen op de been brengen. Die grotere aantallen waren noodzakelijk om steden die volgens de nieuwe methode versterkt waren, door een beleg met volledige omsingeling tot overgave te dwingen. Daarvoor waren meer manschappen nodig, zodat vorsten een beroep moesten blijven doen op buitenlandse huurlingen, een eeuwenoud gebruik. Dit hield altijd een risico in: hun twijfelachtige trouw aan overheid en samenleving. Bij slechte, laattijdige of helemaal geen betaling, grepen zij snel naar de wapens van muiterij en zelfs verraad.

Competitie met dramatische gevolgen

In de competitie tussen de machtsblokken, bijvoorbeeld dat van Frans I tegen dat van Karel V, speelde een heuse bewapeningswedloop: de ene partij dwong de andere tot minimaal evenwaardige militaire inspanningen. De evolutie van de militaire technieken maakte oorlogen tot buitengewoon dure en ingewikkelde ondernemingen. Om deze te financieren steeg de belastingdruk, ook in de Nederlanden, pijlsnel. Bijzonder dramatisch werd het wanneer pieken van de overheidsbelastingen samenvielen met de dikwijls terugkerende tweejarige economische crisissen zoals in de zestiende eeuw. Kon een Gentse metselaarsknecht in 1518 met zijn dagloon nog 18 liter tarwe kopen om brood te laten

bakken, drie jaar later was dat nog maar 5 liter. Een Gentse ambachtsman zag tussen 1510 en 1550 de helft van zijn koopkracht, uitgedrukt in graan, verdwijnen... Die fiscale druk tastte niet alleen het productievermogen en de levensstandaard aan, maar leidde ook meermaals tot dissidentie van de onderdanen (rebellie, opstanden, weigering beden te betalen) en speelde ook nog eens de protestantse Hervorming in de kaart. Zo'n Gentse weigering om beden (door de centrale overheid 'gevraagde' belastingen) te betalen was voor Karel V de aanleiding om zijn geboortestad streng te straffen, onder andere door de bouw van een dwangburcht van het nieuwe type.

Meer lezen

Beyaert, M. (1999), Nieuw historisch onderzoek van de Dulle Griet bombarde in Gent. *In Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, deel 53, p. 3-59.

Decavele, J. (red. 1990), *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Davidsfonds, Leuven.

Falter, R. (2012), *België. Een geschiedenis zonder land*, De Bezige Bij, Antwerpen-Amsterdam. Deze auteur is zowat de enige historicus van een recente 'geschiedenis van België' die aandacht besteedt aan militaire aangelegenheden.

Van Nimwegen, O. (2015), *Te vuur en te zwaard. De militaire ontwikkeling van Europa, 1315-1914*, Amsterdam, 2015. Met beredeneerde bibliografie p. 363-373.